

1550-1650 (trc. Ayşen Anadol – Neyyir Kalaycı-oğlu), İstanbul 1995, s. 62, 85-87; Bülent Arı, *Conflicts Between the Dutch Merchants and the Ottoman Local Authorities According to the "Felemenk Ahidnâme Defteri", Dated 1091-1680* (yüksek lisans tezi, 1966, Bilkent Üniversitesi); İsmail Hakkı Kadı, *Arşiv Belgelerine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Hollanda İktisadî Münasebetleri* (yüksek lisans tezi, 1997, MÜ Orta-doğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü); A. A. Kampman, "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Hollandalılar", *TTK Belleten*, XXIII/91 (1959), s. 513-523; J. H. Kramers, "The Netherlands and Turkey in the Golden Age", *Analecta Orientalia*, I, Leiden 1954, s. 113-129; a.mlf., "Halil Paşa, Kayserili", *İA*, V/1, s. 160-161; Cengiz Orhonlu, "Türk Kaynaklarında Hollanda'ya Ait Bilgiler", *TD*, XXX (1976), s. 9-22; "Felemenk", *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3423-3431; "Hollanda", *TA*, XIX, 329-333; "Hollanda", *ABr*, XI, 158-165.

CEVDET KÜÇÜK

IV. HOLLANDA SÖMÜRGEÇİLİĞİ

Hollanda, 1579 yılında İspanya'dan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra deniz aşırı ülkelere açılmak için büyük çaba harcamaya başladı. Önceleri Hollandalı tüccarlar Portekiz üzerinden gelen doğu ürünlerinin Kuzey Avrupa'ya pazarlanmasında aracılık yapıyordu. Ancak Hollanda'nın İspanya'dan kurtulduğu günlerde Portekiz İspanyol hâkimiyeti altına girdi. Bunun üzerine İspanya Kralı II. Felipe, Cadiz ve Lizbon gibi Hollandalı gemicilerin ikmal merkezleri olan Portekiz limanlarını bu ülkenin gemilerine kapattı (1580). Bu durum Hollandalılar'ı, baharat gibi Doğu'dan gelen ürünlerin yetiştirildiği bölgelere doğrudan ulaşabilmek için yol aramaya sevketti. Daha önce Goa (Hindistan) ve Lizbon'da Portekizliler'in yanında çalışmış olan bazı tüccarlar onların ve İspanyollar'ın deniz yolu haritalarını ele geçirdiler. Bunlardan özellikle Jan Huijgen van Neschoten, *Rijis geschrift ve Itinerio naer Oost ofte Portugaels Indien* adlı el kitaplarını yazarak Amsterdamlı tüccarların ihtiyaç duydukları bilgileri sağladı; bu kitaplar, deniz yollarının haritalarını ve Portekiz keşiflerinin bütün ayrıntılarını ihtiva etmekteydi. İlk olarak 1595 yılında Cornelis de Houtman yönetimindeki toplam 64 tonluk dört gemiden ve 249 mürettebattan oluşan bir Hollanda ticaret filosu, Afrika'nın güney ucundaki Ümitburnu üzerinden Doğu Hint adalarına gönderildi. Bu yolculuk, Amsterdamlı dokuz zengin iş adamı tarafından yeni kurulan Uzak Ülkeler Şirketi Compagnie van Verre adına yapılmıştı. Portekizliler'in Asya seferleri hakkında geniş bilgisi bulunan Houtman, ilk önce Cava adasının ba-

tısında kara biber deposu olarak bilinen Bentem Limanı'na, sonra da Bali, Madura ve Sumatra adalarındaki çeşitli limanlara uğradı. Denizlerde karşılaştığı zorluklar ve hastalıklar sebebiyle bölgede iki yıl geçiren Houtman Hollanda'ya üç gemi ve sadece seksen dokuz mürettebatla, fakat bol miktarda baharatla döndü. Bundan sonra birbirleriyle rekabet eden çeşitli şirketler doğunun baharatlarından pay kapabilmek amacıyla ayrı ayrı yolculuk düzenlemeye başladılar. Houtman'ın dönüşünün ardından on ayrı şirketin altmış beş, 1598'de beş ayrı şirketin yirmi iki gemisi yola çıktı ve bunların büyük bir kısmı başarıyla geri döndü. Mart 1599'da Jacop van Neck yönetimindeki filo ilk defa "Baharat adaları" olarak da adlandırılan Maluku adalarına ulaştı ve dönüşünde yüksek bir kâr elde etti. 1601 yılında çeşitli şirketlerin düzenlediği sefer sayısının on dördü bulması üzerine hükümetin teşvik ve desteğiyle Hint Okyanusu'nda ticaret yapan bütün şirketler birleşerek 1602'de asıl adı Birleşik Doğu Hindistan Şirketi (Vereenigde Oost-Indische Compagnie) olan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdular. Adı şirket olmakla birlikte bu kuruluş gerçekte Hollanda'ya bağlı özerk bir devlet gibiydi. Zira Hollanda hükümeti tarafından Ümitburnu ile Macellan Boğazı arasında kalan bölgede ticaret yapma tekelisi kendisine verilen şirket, askerî amaçlı müfrezeler bulundurmak gerektiğinde Hollanda adına savaş açmak, kaleler inşa etmek ve Asya'daki mahallî hükümdarlarla antlaşmalar imzalamak gibi bağımsız bir devletin sahip olduğu yetkilerle donatılmıştı. Bu şirket sayesinde Hollandalılar, Afrika'nın güneyindeki Ümitburnu ile Basra körfezinde Benderabbas Limanı'ndan Doğu Hint adalarının en ucunda bulunan Timor'a kadar uzanan bölgede müstahkem ticaret merkezleri ve tesisler kurarak bir sömürge imparatorluğu meydana getirdiler.

Hollanda'nın batıya doğru yayılışı doğudaki kadar parlak olmadı. Amerika kıtasındaki sömürge bölgeleri, ilk defa 1614 yılında otuz Wallon ailenin Kuzey Amerika'da Hunsan nehri etrafında, on Protestan ailenin 1626'da Güney Amerika'da Brezilya sahillerine yerleşmesiyle oluşmaya başladı. Önce Hudson nehri boyunca Yeni Hollanda denilen bölgede halkı kürk ticareti ve ziraatla geçinen bazı yerleşme merkezleri kuruldu; bunların en önemlisi İngilizler'in sonradan New York adını verdikleri New Amsterdam'dı. Ancak Kuzey Amerika'daki sömürgecilik faz-

la önemsenmedi. Hollandalılar, İngiliz sömürgeleri arasında sıkışıp kalan Yeni Hollanda kolonisine göçmen yerleştirme konusunda fazla bir gayret sarfetmediler. Buna karşılık Güney Amerika ve Batı Hint adalarında (Karaibler) kuzeye göre daha yoğun faaliyet gösterdiler. Doğu Hindistan Şirketi'ne benzeterek kurdukları ve adını Batı Hint adalarına izâfeten Batı Hindistan Şirketi koydukları yine özerk devlet statüsündeki şirket donanmaya yardımcı olmak amacıyla yüzlerce silâhlı tüccar gönderdi; bunlar yeni yerlerin kazanılmasında büyük rol oynadılar. 1634'te, Venezuela kıyılarında daha sonraları en önemli askerî üs olarak kullanılan Curaçao ele geçirildi. Ertesi yıl Brezilya sahillerinin büyük bir kısmına el konularak Hollanda Brezilyası adı verilen bu bölgede kereste ve şeker kamışı işletmeciliği başlatıldı. Aynı yıl Guyana ile Antil denizindeki St. Eustatius, St. Martin ve Tobago İspanyollar'dan alınarak köle ticaretinin ana merkezleri haline getirildi. Ancak diğer sömürgeci ülkelerle olan çıkar çatışmaları Hollandalılar'ın bu kıtada uzun süre kalmasına imkân vermedi. 1640 yılında Portekiz'in yeniden bağımsızlığına kavuşmasıyla başlayan ve 1641-1651 yılları arasında cereyan eden Hollanda-Portekiz savaşı ve Brezilya'daki işçilerle kölelerin ayaklanması Güney Amerika'daki, hemen ardından İngiltere ile başlayan savaşlar da sonuçta Kuzey Amerika'daki kolonilerin kaybedilmesine yol açtı (1673). Hollanda'nın Afrika'daki en önemli sömürge alanı ve Hollandalı göçmenlerin en yoğun biçimde yerleştikleri bölge ise birkaç defa el değiştirmekle birlikte 1652'den 1806'ya kadar yönetimi altında tuttuğu Kaapstad'dır (Cape Town).

Hollanda özellikle XVIII. yüzyılın başlarında, Amerika'daki sömürgelerini kaybetmiş olmasına rağmen diğer sömürgeleri ve kıtalar arası deniz ticaretini elinde tutması sebebiyle dünyanın ekonomisi en güçlü devleti durumundaydı. Hollandalı tekne sahipleri toplam Avrupa teknelerinin yarısına hâkim olarak dünya deniz taşımacılığının büyük kısmını ele geçirmişler ve bütün Avrupa'nın ticaret araçları haline gelmişlerdi. Böylece ticarette öne çıkan ülke, başta gemi sanayii olmak üzere bazı endüstri dallarında da birinci sıraya geçmişti; diğer sömürgeci ülkelere gemi inşa ediyor ve milletlerarası Doğu-Batı ticaretine hâkim olduğu gibi köle trafiğinin de büyük kısmını elinde tutuyordu. Ancak bu durum İngilizler'le 1780'de çıkan ve dört yıl devam eden savaşa kadar sürdü. Bu savaştan yenik çıkan Hollanda'

nın okyanuslardaki, özellikle Hint Okyanusu'ndaki gücü zayıfladı. 1795'ten 1815'e kadar da Fransız istilâsına mâruz kalması üzerine elindeki teknelerin çoğunu kaybetti ve kolonilerinin önemli bir bölümünü İngilizler'e kaptırdı. Bu arada bozulan malî durumları dolayısıyla Batı ve Doğu Hindistan şirketlerini de feshetmek zorunda kaldı. 1815'te Napolyon'un Waterloo yenilgisinden sonra İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile Seylan, Kaapstad, Guyana ve Tobago hariç eski kolonilerine kavuştuysa da bu durum devamlı olmadı ve yavaş yavaş bütün sömürgeler bağımsızlıklarını elde ettiler (bk. ENDONEZYA; HOLLANDA DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ).

BİBLİYOGRAFYA :

G. Edmundson, *History of Holland*, Cambridge 1922; S. A. Khan, *East India Trade in the Seventeenth Century*, London 1923; H. T. Colenbrander, *Koloniale Geschiedenis*, I-III, Gravenhage 1928; J. S. Furnival, *Netherlands India*, Cambridge 1939; *Geschiedenis van Nederland-sch Indie* (ed. F. W. Stapel), I-III, Amsterdam 1939; B. H. M. Vlekke, *Nusantara: A History of the East Indian Archipelago*, Cambridge 1945, s. 146-163; D. G. E. Hall, *A History of South-East Asia*, London 1955, s. 316-318, 497-503; F. C. Gerretson, *History of the Royal Dutch*, Leiden 1958; K. Glamann, *Dutch-Asiatic Trade: 1620-1740*, The Hague 1958; N. Tarling, *Anglo-Dutch Rivalry in the Malay World: 1780-1824*, Brisbane 1962; C. R. Boxer, *The Dutch Seaborne Empire: 1600-1800*, London 1965; a. mlf., *Jan Compagnie in War and Peace, 1602-1799: A Short History of the Dutch East-India Company*, Hong Kong 1980; L. Lurafhi, *Sömürgecilik Tarihi* (trc. Halim İnal), İstanbul 1975, tür.yer.; H. Furber, *Rival Empires of Trade in the Orient: 1600-1800*, Minneapolis 1977; D. K. Fieldhouse, *The Colonial Empires: A Comparative Survey from the Eighteenth Century*, London 1982, tür.yer.; H. Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay - Osman Aydoğuş), Ankara 1985, I, 266-268, 275, 349; J. Pirenne, *Büyük Dünya Tarihi* (trc. Nihal Önal v.dğr.), İstanbul, ts., II, 662-663, 824-825, 1058; III, 1585-1586; IV, 2001-2003, 2053-2056; "Hollanda", *ML*, V, 955-956; D. R. Harris, "Netherlands Antilles", *EBR*, XVI, 284; G. Lighton, "Surinam", a.e., XXI, 451.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

V. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Hollandalılar'ın müslümanlarla ilk karşılaşmaları XI. yüzyılda Haçlı seferleri sırasında olmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren sömürgecilik hareketine girişen Hollanda'nın Güneydoğu Asya'da müslüman toplumlar üzerinde hâkimiyet kurması ve misyonerlik faaliyetlerine hız vermesine rağmen XX. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar müslümanlardan bu ülkeye yerleşen çıkmamıştır.

İslâm adına ilk faaliyetler, 1947'de Pakistan'dan gelen ve daha sonra La Haye'de

de kendi camilerini açan Ahmedîler tarafından başlatıldı. Endonezya'nın bağımsızlığını kazanmasının (1949) ardından Hollanda ordusunda milliyetçilere karşı savaştan ve sayıları 1000'i bulan Malukulu müslüman aileleriyle birlikte Hollanda'ya kaçtı. Önceleri Friesland şehrindeki bir kampta yaşayan bu müslümanlar 1960'larda Ridderkerk ve Waalwijk'e yerleştiler. Müslümanların sayısı hükümetin iş gücü açığını kapatmak için Türkiye (1964), Fas (1969), Yugoslavya (1970) ve Tunus'la (1971) anlaşma yapmasından sonra bu ülkelerden gelen işçilerin buraya yerleşmesi ve 1970'ten sonra da ailelerini yanlarına alma imkânına kavuşmaları üzerine arttı.

Hollanda'daki müslüman cemaati eski sömürgelerden gelenler (Endonezyalı, Surinamlı), işçiler (Türkler, Faslılar, Yugoslavlılar) ve diğer ülkelerden göç edenler (Pakistanlı, Mısırlı, Tunuslu vd.) olmak üzere başlıca üç gruptan teşekkül etmektedir. Bu üç grubun dışında çoğu evlilik yoluyla İslâmîyet'i kabul etmiş Hollandalılar da bulunmaktadır; ancak bunların sayısı fazla değildir. Ülke genelinde toplam sayıları 550.000'e yaklaşan müslümanlar içerisinde çoğunluk Türkler'le onları takip eden Faslılar'dadır. Surinamlılar'ın 1960'larda başlayan göçü, ülkelerinin 1975'te bağımsızlığa kavuşmasından önce en üst seviyesine ulaştı. Sayı bakımından sırayı daha sonra Endonezyalı'la Malukulular almaktadır. Müslümanlar ülkenin bütün şehirlerine dağılımsız durumda iseler de başta Türkler olmak üzere Utrecht, Amsterdam, Rotterdam ve La Haye gibi sanayi merkezlerinde daha yoğunlardır.

1950'lerden itibaren müslüman nüfusun artmasıyla birlikte ülkede cami ve mescidlere ihtiyaç duyulmaya başlandı. İlk cami, 1955 yılında Ahmedîler tarafından La Haye'de inşa edildi. Bunu, Malukulu müslümanların 1956'da Balk şehrinde yaptıkları cami takip etmiştir. 1960'larda Surinamlılar, 1970'lerde Türkler ve Faslılar ibadet yerleri edinmek için yoğun çalışmalara giriştiler ve bu amaçla çeşitli dernekler kurdular. 1960'tan sonra faaliyete geçen pek çok cami ve mescidin 140 kadarı Türkler'e ait olup bunların çoğu eski meskenlerden ibadet yerine dönüştürülmüştür. Temelden cami şeklinde planlanan binaların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Sadece 1982-1986 yılları arasında yapılan camilerin sayısı üçü minareli olmak üzere beştir ve Eindhoven ile Maassluis'tekiler Türkler tarafından inşa edilmiştir. La Haye'de havradan çevrilme (1982) Mescid-i Aksâ Camii'ne Hollanda

Diyanet Vakfı tarafından sonradan iki minare eklenmiştir (1987). Sayıları 400'e yaklaşan cami ve mescidlerin günlük masrafları derneklerce karşılanmakta, ayrıca bazı belediyelerden de küçük yardımlar alınmaktadır. Türkler'e ait camilerin çoğunda hizmetler, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gönderdiği resmî din görevlilerince yürütülmektedir. Diğer ülke müslümanlarının camilerinde ise din görevlileri cemaat tarafından tutulmaktadır.

Hollanda'daki müslümanların sosyal ve kültürel durumları geldikleri ülkelere göre değişiklik gösterir. Genelde her ülkenin insanı ayrı ayrı yerlerde toplanmıştır. Türkler'le Faslılar, bazı şehirlerde bir bölgede bulunmaları sebebiyle aynı camiyi ortak kullanmaktadırlar. Ancak imkânsızlık dolayısıyla bir binayı paylaşan bu müslümanlar, birbirlerinin dilini anlamadıkları için vaaz ve hutbelerden yeterince istifade edememeleri, çocuklarına birlikte dinî eğitim ve öğretim sağlamakta güçlük çekmeleri, namaz, imsak ve iftar vakitlerinde, bazan da ramazan ve bayram günlerinde farklılıklar bulunması gibi sebeplerle ibadet ve dinî merasimlerini aynı binanın ayrı bölümlerinde yapmak zorunda kalmaktadırlar. Değişik kökenli müslüman gruplar kendi kültürlerini muhafaza açısından her caminin hemen bitişiğinde yer alan salonlarda gençlere yönelik sohbet, konferans, tiyatro ve folklor gösterisi gibi kültürel faaliyetler yürütmektedirler.

Ekim 1986'da Hollanda hükümetinin izniyle faaliyete geçen İslâm Radyo-Televizyonu (Islamitische Omroep Stichting-IOS) ve bunun Ekim 1993'te kapanmasından sonra yerini alan Hollanda Müslüman Yayın Kurumu (Nederlandse Moslim Omroep-NMO) ülkedeki müslümanlar için Hollanda'da, Türkçe ve Arapça olmak üzere haftada yarım saat televizyon, iki saat de radyo yayını yapmaktadır. Merkezi Hilversum'da bulunan kurumun masrafları Hollanda hükümetince karşılanmaktadır. Hollanda'da müslümanların kurdukları teşkilâtların bazıları federasyon şeklinde, bazıları da mahallî veya merkezî bir teşkilâtın şubesi durumundadır.

Cemaatler. İki camileri olan Malukulu müslümanların ve üç camileri bulunan Endonezyalı müslümanların herhangi bir teşkilâtı yoktur. Ancak 1971'de kurulan Avrupa Endonezyalı Müslüman Gençlik Teşkilâtı aralarında koordinasyon görevi yapmaktadır.

Güney Amerika'nın kuzeyinde bulunan ve bağımsızlığına kavuştuktan sonra bu-